

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening

Nr 1 Februari 2014
Årgång 43

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet	3
Jubileumsfunderingar.....	6
Varma hälsningar	7
Kantorn i Ed.....	8
Utdrag ur Lovtal till Uppland	11
Två trotjänare	13
Några glimtar från Bollstanäs	16
Det spökar	17
I backspegeln	18
Norrviken runt	20
Ur Göran Strömbergs noteringar	22
April, april.....	23
En glad calypso om våren.....	24
Illustrerade ordspråk och talesätt	24
Nibble gårds rusthåll 1687-1896	25
Almqvistaren.....	28
Omvärderade bilder	29
Småskrifter för folket.....	30
Korsord	32 -33
Hyr lokal med atmosfär	34

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Utgivare: Kjerstin Björkman. Layout: Webmaster UVHBF

Där inget annat anges, har fotona tagits av Leif Welander

Tryck: Trycksmedjan AB. Tryckt med miljövänliga färg- och pappersval i 800 ex.

Ordföranden har ordet

GOTT NYTT ÅR

*tillönskas alla medlemmar i
föreningen*

*Välkomna att delta i verksamheten
under*

*jubileumsåret 2014!
Jubileumsprogrammet bifogas.*

*Kjerstin Björkman
ordförande*

Från Rom till Runsa och tillbaka

Arkeolog Michael Olausson föreläser
Söndag 16 februari kl 13.00
Hembydsgården, Ladugården

Kaffeservering

Arkeologiska utgrävningar i Väsby

Arkeolog Björn Ambrosiani berättar om
resultat från tidiga utgrävningar i t ex Runby,
Smedby och Skälby
Söndag 6 april kl 13.00
Hembydsgården, Ladugården
Begränsat antal platser!

Kaffeservering

Vårvandring

Lördag 3 maj kl 10.00

Anmälan till Kjerstin Björkman, tel 08-590 320 82.

Samlingsplats meddelas vid anmälan.

Ta med matsäck.

Vårstädning på Hembydsgården - ute och inne

Lördag 10 maj kl 10.00 - 14.00.

Lunch serveras.

Upplands Väsby
Hembygdsförening

Årsmöte

Hembygdsföreningens medlemmar kallas härmed till stadgeenligt ordinarie årsmöte i Ladugården lördagen den 15 mars kl. 13.00

- ▶ Underhållning
- ▶ Utdelning av hedersbetygelser
- ▶ Kaffeservering

Verksamhetsberättelse, revisionsberättelse och bokslut tilhandahålles på årsmötet.

Eventuella motioner ska vara styrelsen tillhanda senast tre veckor före mötet.

Välkomna!

1954. Jubileumsfunderingar

Under det här året kommer vi ofta i tankar, tal och skrift att gå tillbaka till 1954, det år då hembygdsföreningen bildades och startade sin verksamhet. Det är ur vår synpunkt en minnesvärd händelse. Men annars - vad minns man egentligen sextio år tillbaka i tiden?

- ▶ Kanske minns vi från 1954 att det var krig i Indokina. Det avgörande slaget om Dien Bien Phu stod den 13 mars och Frankrike fick ge upp.
- ▶ Uno Stenholm läste nyheter från TT i radio.
- ▶ Gustav VI Adolf deltog i arkeologiska utgrävningar i Italien.
- ▶ Kapp-Ahl reste runt i Sverige och sålde blåkläder. Senare öppnade han en klädesbutik i sin källare i Göteborg.
- ▶ Palmolive-tvålen var populärast bland tvålar och användes av nio filmstjärnor av tio.
- ▶ VM i hockey spelades i snöfall på Stadion utan tak över, utan hjälmar och dagens skydd.
- ▶ Lennart Hyland införde frufridagen och karlarna lagade söndagsmiddag.
- ▶ Lill-Babs, 15 år, uppträdde på Nalen och Bal Palais och fick sjunga in sin första skiva.
- ▶ Det blev lag på att cyklar och motorcyklar skulle ha baklykta och hastighetsbegränsning infördes i Stockholm.

Natur - är det något man ska ha i reservat?

Så var det inte på min tid!

- ▶ Abba lanserade Kalles Kaviar i den blå tuben med den ljushåriga ynglingen Kalle på.
- ▶ Kalle ser fortfarande lika ungdomlig ut och har tålt att bli klämd på i sextio år.
- ▶ 1954 var ett stormigt år. Det blåste och stormade, ibland med orkanstyrka. Ur Bottenhavet blåste fisken upp på land.
- ▶ Bannister vann drömmilen och Haile Selassie besökte Sverige.
- ▶ Vätebomben smällde vid Bikini och Windscale, världens första kärnkraftverk, byggdes i England.
- ▶ Åsa-Nissefilmerna började visas.
- ▶ Marilyn Monroe besökte soldater i Korea och Stig Dagerman tog livet av sig.
- ▶ Sommaren 1954 var det inget vidare väder. Den 30 juni var det total solförmörkelse och solen täckte månen i fem minuter.
- ▶ Olof Palme började synas i bild, ett par steg bakom Tage Erlander.
- ▶ 29 oktober sändes det första programmet i Sverige Television.
- ▶ White Christmas med Bing Crosby gick på bio.

Själv var jag 14 år och minns solförmörkelsen och sotade glas.

Antagligen var folkhemmet som bäst 1954.

Inga Lisa Gustafsson

Varma hälsningar

Det är en vecka in i februari och fortfarande sitter julkorten fästade runt spegelkanten i hallen. Nu ska de ner.

Banala julkort med tomte och gran, ett originellt med cyklar i snö och där är barnbarnen i Örebro med var sitt husdjur i famnen. Hastiga hälsningar skickade dagarna före jul eller noggrant utvalda och präntade, som kom redan den femtonde december. Innan jag förpassar högen till en låda på vinden, ser jag igenom korten en gång till.

Det översta är en blank, färggrann bild av Bullkyrkans julkрубba. Den ser likadan ut som på 60-talet, när vi travade uppför Slottsbacken och över Stortorget med pojkar för att beundra den vackra scenen med Maria och Josef i stallet uppe i Stadsmissionens pepparkaksdoftande sal. Varför går jag inte dit med Hillevi och Isac som är i precis rätt ålder nu? En föresats till nästa advent.

Här kommer tre kameler travande i öknen. De har guldsirade sadlar och ser ut att vara tungt lastade. Bilden är ett hemmagjort collage från en väninna och kollega, som jag har tillbringat både studietid och arbetsår med. Bilden bekommer mig illa. Kamelerna har inga ryttare. Är det en förstucken förebråelse för att vi aldrig träffas och jag inte hör av mig, fastän det är min tur många gånger om. Jag ska ringa i morgon.

På nästa bild sjunger tre änglar för Jesusbarnet i krubban. Men från vem kommer den? Inte ett ord utom mitt namn och adress finns att läsa. Vem har så bråttom? Jag går i tankarna igenom möjliga misstänkta. Det måste vara Anna, min omtänksamma, spralliga, stressade, ständigt verksamma systerdotter. Jag ringer. Det stämmer: glömde jag att skriva något? Ja, men god jul fast det är lite sent.

Min fotograferande väninna har plåtat sin julbock. Jag känner igen trappan han står på, det är vid sommarhuset i Noraström. Tillfartsvägen till den nya Högakustenbron har skurit av deras talldunge och där förut blåbä-

ren mognade, löper en skyddande betongmur. Trafikbruset hörs ändå. Och här hittar jag en riktig jultbild: järnspis med kopparkittel, en fet, randig huskatt och en tomte som gläntar på dörren. Den är från min kusin. Vi har hittat varandra efter ett uppehåll på minst 40 år. Glömda somrar dyker upp, när vi pratar med varandra: minns du när vi jagade farmor Jennys kaniner? Eller att det fanns blodiglar i ån där vi simmade?

En badbild som julkort? Den föreställer en ung man, tre år, iklädd bara en handduk om huvudet. Det är Jakob, mitt yngsta barnbarn. Bakom stenen som han står på är havet blått. Han har en trädgren i handen och ser ganska bestämd ut. Det är han också. Som siste man av sex syskon får man se till sin rätt.

Ebba har skickat en snögubbe som matar domherrarn ur en korg. Vi skulle inte behöva skicka julkort till varandra, vi pratar i telefon. Jag önskar att jag hade våra samtal på band. Under decennier har vi utbytt bekymmer och glädjeämnen. Pratad barn och arbete, böcker och tankar. Vi har stöttat och tröstat, fantiserat och hoppats. Med åren blir telefonen allt viktigare. Det är lättare att prata, när jag kan koppla bort min besvärliga kropp och bara behöver föreställa mig min motpart. Jag slipper spegla mig in i min jämåriga väninna och tänka: är vi så här gamla? Fri telefon till alla vid pensioneringen är ett rimligt krav inför nästa val.

Vi träffar alltid pappa på julen, men i år har han ändå skickat ett kort. Jag ser att min syster har skrivit adressen, men hälsningen har han skrivit själv. Pappa är 97 år. Hans drivna, flytande handstil har blivit darrig och svag. Det står bara två ord på den vita fyrkanten: från pappa.

Jag ska inte lägga upp korten på vinden. En kväll när jag är ensam hemma, telefonen tyst och jag känner mig trött och frusen, ska jag ta fram dem. Där finns mycket värme att hämta.

Gunnel Blücher

Kantorn i Ed

Hembygdsföreningen har fått tillåtelse att ur Ulf Rundins släktkrönika "Släkten Rundin från Björkevik och Runtuna, publicera det kapitel som handlar om kantorn i Ed, Johan Fredrik Rundin. Detta är tredje delen.

En liten hyllningsvers

Johan Fredrik pensionerades som skollärare när han fyllde 60 år. Han fick många lovord i skolrådets protokoll och i högstämda middagstal. Här är en vers ur en bordsvisa som kanske också är överdriven men ger prov på vännernas bedömning av honom.

"Vem är han som många år med ungar pluggat

och endast i sällsynta fall dem luggat

Men knogat i deras skallar vett

fast ingen just prisat hans mödas svett

vem är det som aldrig från skolan vikit

och aldrig sin plikt som magister svikit

*Jo, det är han som i afton oss fägnar med vin
Det är vår vän Johan Fredrik Rundin,"*

En kantors uppgifter

I Eds församling och kommun var Johan Fredrik känd som "kantorn". Sin kantorsutbildning hade han slutfört i Linköping men kantorstiteln använde han inte i Forssa. Det var först när han kom till Ed som den kom i bruk i stället för den gamla klockartiteln. Vid den här tiden hade klockarna i Sverige börjat få nya uppgifter, det var omodernt att se klockaren som biträde till prästen. Klockarens gamla skyldighet att undervisa församlingens barn hade nästan helt försvunnit genom den allmänna folkskolans tillkomst, i stället kombinerades skollärary och klockartjänst som vi sett bl.a. i Forssa. När Johan Fredrik blev utsedd till sin tjänst ingick fortfarande skyldigheten att vara "vaccinator", Jag tror inte att han någonsin tog sig an den uppgiften - i Ed var det nära till läkare. Uppgiften att sköta "klämtning och ringning" hade kyrkorådet överlåtit till

kyrkvaktaren. Bland kyrkans lekmän fanns även kyrkvård som var prästen behjälplig med arrangemang inför de kyrkliga högtiderna. Så vad blev det kvar för uppgifter för klockaren? Inte många. Klockarinstitutionen kom alltmer att upplösas och avskaffades därför helt följdriktigt år 1947.

Men organistuppgiften fanns kvar. Eds församling bekräftade i sitt svar på en förfrågan från Uppsala domkapitel att organisten i Ed tjänstgör "vid en gudstjänst varje söndag och vid två gudstjänster å helg- och böndag. Däremot leder organisten inte kyrkokören och kyrkosången, ej heller har han undervisning i sång". Eds församling hade fördelen att ha både en utbildad organist, Johan Fredrik, och en hustru till organisten som väl kunde ljuda orgeln i kyrkan. Jag vet att Ellen, min farmor, ofta skötte kyrkomusiken, särskilt under de år då familjen bodde i skolhuset vid kyrkan.

I kyrkorådet

Under hela sin tid i Ed var Johan Fredrik även medlem av kyrkorådet. Ordförande i kyrkorådet var alltid församlingens präst. När Johan Fredrik kom till Ed hette prästen Johan August Andersson som var född 1839. Han var kyrkoherde i Sollentuna och Ed och bodde i Eds prästgård i Njursta. Han efterträddes 1918 av kyrkoherde Oskar Hansson som dock ej bosatte sig i Ed utan i Sollentuna prästgård. Till Eds prästgård kom i stället komministern Sven Odenrick som blev församlingen trogen ända fram till sin pension 1959.

Samarbetet mellan Sven Odenrick och Johan Fredrik tycks ha varit mycket gott. Det var något i deras personkemi som väl stämde. I det klimat som rådde efter krigsårens kriser behövdes nya tag både för att förbättra kyrkan som gudstjänstlokal och fattigvården som del av kyrkans ansvar. Johan Fredrik kunde efter sin pension som

lärare 1920 mera odelat ägna sig åt sina kommunala uppgifter och det ålderdomshem som nu var färdigbyggt. I kyrkorådet fick han genast av Odenrick ansvaret som kassaförvaltare, hans kapacitet på det området var nu väl känd. Kyrkogården iståndsattes, en särskild brandförsäkring för kyrkans inventarier och silver ordnades, elektrisk belysning och värme drogs in i kyrkan och skolhuset.

När Johan Fredrik fyllde 70 år i januari 1929 hyllades han i Eds kyrka. En notis i Svenska Dagbladet ger följande bild:

"Kyrkan var fullsatt då högtidligheterna kl 12 togo sin början. Framme i koret satt i en högkarmad stol jubilaren själv. Prosten Oskar Hansson berörde i sitt högtidstal jubilarens stora och betydelsefulla arbete inom Eds församling under alla de gångna åren av uppoffrande pliktuppfyllelse i det allmänna tjänst. Det var ingen tillfällighet, att denna högtid anordnats just i kyrkan, sade talaren, ty just i och omkring kyrkan låg det arbetsfält, dit jubilaren haft sin verksamhet förlagd och där man överallt träffade på minnen från de gångna arbetsåren. I detta sammanhang nämndes särskilt församlingens ålderdomshem, vars tillblivelse man till största delen kunde tacka jubilaren för. Efter högtidstalet framträdde pastor Sven Odenrick och fäste på den djupt gripne jubilarens bröst patriotiska sällskapets medalj i guld av andra storleken med inskription: För långvarig och gagnande verksamhet."

Barnen Rundins skoltid

Johan Fredrik och Ellen hade tre barn med sig från Forssa till Ed, Rudolf, Herman och Bertil. Två år efter flytten föddes Ellert och långt senare, 1911, Elli. Alla barnen började i småskolan vid normal ålder, alltså vid sju års ålder. Kyrkskolan hade en småskoleenhet med särskild lärarinna så jag utgår ifrån att det var där som skolgången ägde rum. Alla barnen Rundin hade pappa Johan Fredrik som lärare någon gång under deras skoltid. Hur var det för barnen att ha sin pappa som

enda lärare? Jag vet inte, märkligt nog har ingen av dessa barn som vuxna delat med sig av den erfarenheten. Men att deras skolgång inte var utan problem kan jag se av uppgifterna i Eds församlings skolmatrikel som är förd av Johan Fredrik.

Rudolf gick tre år i storskolan, Herman gick ett.

Bröderna Rundin omkring 1910. Rudolf, Herman och Ellert.

Läsåret 1905/06 gick ingen av dem i Eds skola. Möjligen har de besökt en annan skola detta läsår. Däremot vet vi med ledning av kvarlämnade brev att både Rudolf och Herman gick i internatskola i Enköping de två läsåren 1906/07 och 1907/08. Varför? Det kan vara så att Johan Fredrik inte kände sig väl med att ha sina egna barn i skolklassen. Han hade själv haft sin pappa Per Fredrik som lärare i Husby-Oppunda skola och kanske fann han redan då att det inte var ett bra arrangemang. Det kan också ha samband med hans många kommunala och kyrkliga uppdrag. Tiden medgav inte läxläsning med de egna barnen. Eller var det bara så att han

trodde att barnen skulle trivas bättre med en annan lärare än han själv.

Brev från Rudolf och Herman

Det finns små rörande brev från Rudolf och Herman som visar att båda pojkarna var inackorderade i Enköping vid en privat skola under åren 1906-1908. Det kan knappast tolkas på annat sätt än att Johan Fredrik trodde att barnen skulle må bättre och lära sig mera med andra lärare än han själv.

Pojkarna började höstterminen 1906 i Enköpingskolan. Rudolf har fyllt 14 år, Herman är 12 år. Att det var ordning i det Rundinska hemmet förstärker man av pojkarnas försäkran "att vi tvättar oss varenda kväll, äter piller och går till tandläkaren". De läser tyska "och sitter och läser om kvällarna ett par timmar". De läser alltså ett utländskt språk vid denna skola, något som de inte hade kunnat göra om de stannat i Ed. Mamma Ellen skickar paket med kalsonger och äpplen och besöker dem då och då. Hon mår även om pojkarnas musikundervisning. Rudolf har fått en fiol med sig hemifrån. "Jag skall säga för mamma att stråken gick sönder under resan. Jag var till Lundin (tydligt musiklärare) i går och han sade att jag skulle gå till en sadelmakare för att laga stråken men han sade att det ej höll att laga den. I kväll har jag köpt en stråke för 1,50 och strängar för 1,50. Jag satte på strängarna själv".

Herman skulle lära sig spela orgel, tyckte mamma Ellen. Men Herman var nog tveksam. "Vi har ej frågat om orgelskolan än", skrev Herman något senare. Hur det gick med den undervisningen får vi inte veta. Men Herman blev senare i livet en god pianist.

Dyrt med privatlärare

Det finns endast några få privatbrev bevarade av Johan Fredriks hand. Två av dem är skrivna till pojkarna i Enköping våren 1907. Han börjar med att uppmana dem till flit och uppmärksamhet. Sedan meddelar han "att

Ellert är mycket bättre. Han är uppe och springer på sina tuppben. Ni må tro, att de äro smala men han äter duktigt och blir nog tjockare. Ellert hälsar så mycket till sina bröder". Tydligt har Ellert, som är 4 år när detta skrivs, varit sjuk en längre tid. Själv har Johan Fredrik varit "lite skral, troligen ryska snuvan som grasserar med mig". Så tar han upp det här med fiolen. "Du (Rudolf) går och spelar fiol, säger du. Kommer det att kosta något? Därom skriver du ej. Det blir alldeles för dyrt för mig att betala visst per timme. Därtill har jag omöjligen råd." Han meddelar därefter att han "ämna bege sig till stationen för att åhöra ett föredrag om egna hem". Han hade alltså redan då intresserat sig för den egnahemsrörelse som växte fram i Sverige vid den här tiden. Resultatet skulle dock dröja, först 1921 kunde familjen flytta in i det präktiga huset på Runbyvägen. Mamma Ellen skriver på kanten av brevet lite ängsligt: "Har ni tagit på er kalsongerna? Äro de lagom? Är er nye musiklärare sträng? Hur är det med fiolen, står (håller) han bättre stämning? Skriv nu snart och svara på alla frågor. Låt oss få brev i nästa vecka. Nu är det Herman som skriver, det var ju Rudolf sist. Det var riktigt rart av dig att skriva".

I nästa brev tackar Johan Fredrik för deras svar. Så skriver han att "mormor är någorlunda kry igen men icke är hon lika frisk som hon har varit". (Mormor är alltså Eva Charlotta Andersson, August Anderssons fru som efter Augusts bortgång flyttade till dottern i Ed.) Så följer en karaktäristisk formulering: "Sänder en krona. Den får ni dela. Ni kan möjligen räkna ut själva hur mycket det blir per man. Sköt dina fötter Rudolf och det gäller även Herman. Skrif i tid och tala om när ni får Pingstlof Jag kommer då och möter er vid Stäket. (Dvs i Stäkets samhälle som då var en del av Eds kommun och hade järnvägsförbindelse med Enköping). Brevet är undertecknat "Tillgifne Far och Mor". Det tidigare brevet var undertecknat med "Pappa" och det är "Mamma" som hälsar. Tydligt använde föräldrarna omväxlande far/

mor och pappa/mamma, när barnen blev vuxna vet jag att det var tilltalsordet pappa och mamma som gällde i alla sammanhang.

Inga gymnasiestudier

Bertils skolgång blev rak och sammanhängande. Efter de två åren i småskolan gick han 4 1/2 år i kyrkskolan för sin pappa och slutade när han var 14 år. Det saknas däremot uppgifter om hans vidare skolgång. Möjligen sökte han sig till någon gymnasieförberedande skola i Stockholm. Det kan även ha varit så att Bertil tillsammans med sin äldre bror Herman gick till yrkespraktik vid tryckeriet i Väsby. Både gjorde senare som vuxna karriär i den grafiska branschen.

Ellert måste ha haft problem som ung. Han hade hög frånvaro under det första året i Eds storskola, möjligen var han sjuk. Han var närvarande bara några månader under hösten 1911 då han var fyllda 9 år. De följande åren gick det bättre men han måste ha haft ett skoluppehåll när han var 12 år. Höstterminen 1915, vid uppnådda 13 år, sände Johan Fredrik honom till den privata skolan Östermalms Förberedande Elementarskola (numera Carlssons skola) i Stockholm. Det blev dock bara ett år i Carlsson skola. Möjligen var avgifterna för höga. Nästa termin fick Ellert byta till ”högre realläroverket å Östermalm”, dvs Östra Real. Ellert började i läroverket 1916 när han var 14 år och slutförde sin utbildning med en 4-årig realskola vid 18 års ålder.

Ingen av de fyra pojkarna Rundin gick vidare till gymnasium. Varför? Per Fredrik hade klarat av en lärarutbildning, Johan Fredrik avslutade sina studier med folkskol-lärarexamen och kantorsutbildning. Så visst fanns studietraditioner i släkten. Men vad var orsaken till att nästa generation inte följde samma väg. Höga kostnader kan vara en förklaring, svagt studieintresse en annan. Den långa resan till Stockholm brukade min far Ellert tala om. Det fanns visserligen regelbundna tågförbindelser från Väsby till Stockholm C under den tid vi nu talar om. Men resan tog lång tid. Det tog emot att varje skoldag traska hela den långa vägen från kyrkan till stationen, därefter tåg och sedan gå till fots eller ta spårvagn till Karlavägen där skolan var belägen. Minnet av de långa fotvandringarna till och från stationen i Ed och Stockholm i regn och kyla återkom han till många gånger senare i livet. De dämpade nog lusten att fortsätta till gymnasium.

Enda dottern Elli föddes så sent som 1911 och började småskolan 1918 när alla bröderna för länge sedan hade lämnat hemmet. Hon gick två år i Eds kyrkskola och troligen ytterligare två år i en närbelägen folkskola. Elli läste senare vid Ateneum för flickor och fullföljde sin utbildningen med handelskurser vid Bröderna Pahlmans Handelsinstitut i Stockholm.

Fortsättning i nästa nummer.

Utdrag ur Lovtal till Uppland

Lovtal till Uppland vilket under Guds ledning och beskydd i den Kungliga Gustav Adolfska Akademien, som ligger i Dorpat och Embach, i Högtidlig Oration den 21 desember år 1650 offentligen framfördes i Stora Hörsalen av Andreas Eriksson Lilonius, svensk av uppländsk nation.

Herr universitetets Rector, upphöjde, högt vördade, ädle, kunnige, välförfarne, frejdade och lysande Akademiska fäder, vördnadsbjudande Mecenater och Gynnare samt Du, ädla och i alla dygder blomstrande krets av studiosi!

Inledning: ämnets kärnpunkt.

Vilken dödlig kunde väl underlåta att med glödande kärlek och synnerlig tillgivenhet omfatta sin fädernebygd?

Motivering 1.

Ty fädernebygden är vårt livs upphov, vår lekamlige hemvist och vårt första hem; den är liksom vår amma, vår livsuppehållare. Den pryder oss med kunnighet och dygder och utrustar oss med lärdom; den strävar att i allt akta på sina undersåtars fördel, nytta och glans. Fädernebygden icke blott älskar oss utan även följer, skyddar och försvarar oss och kämpar för oss. Den kräver av sina undersåtar tjänster, och vad den tilldelar var och en, det fordrar den så med full rätt tillbaka.

Motivering 2.

Och vi har som bekant av naturen en inneboende känsla, att vi icke skall hålla något för ursprungligare, för ljuvligare, för mera heligt än just dessa väggar, inom vilka vi blivit framfödda, att vi icke skall anse något som mera behagligt än de sovkammare, som vi hälsade som våra första härbärgen.

Föresatt ämne.

Av dessa skäl är det min avsikt att efter förmåga säga några få ord om Uppland, mitt ljuvliga hemlandskap.

Uppland har fått sitt namn av sin urfader, som vilken man räknar konung Ubbe; sålunda var Uppland konung Ubbes land, och Uppsala densammes sal.

Utläggning därav.

På det att detta måste framstå så som mycket klarare, är det bekant från den utsökta skildraren av fosterlandets historia, Johannes Magnus, att det sveo-götiska konungadömet som sin urfader erkänner Magog, Noaks sonson genom Jafet. Ty då det europeiska folkets upphovsman Jafet hade sänt ut sina söner till hela Europa, anförtrödde han åt Magog att bebo och styra alla rikena i Norden, och detta var det etthundratrettionde året efter syndafloden. Denne Magog begav sig över Moskovien till den del av det europeiska Skytien, som nu kallas Fin-

land; därifrån färdades han på skepp över den vendiska och baltiska havsbukten, beledsagad av ett stort följe, och nådde fram till Sverige, en del av den Skandiska halvön. Han började sköta sitt folks styrelse år 1745 från Begynnelsen, och efter sitt namn gav han folken namnet Magoger. Denne Magog hade fem söner, Sven, Getar, Tor, German och Ubbe.

Den del av väldet, som låg hitom Sylvanien, gav han åt sonen Sven, varav namnet svear och Sverige; men den transsylvanska delen gav han åt Getar, vilken skänkte sitt namn åt geterna eller goterna. Därpå återvände fadern själv till Babylons land. De övriga tre bröderna levde i avskildhet, till dess, sedan konungarna gått ur tiden, brodern Ubbe år 1787 från Begynnelsen tillträdde Styrelsen, och denne grundade Uppsala, d.v.s. Ubbes sal.

De finns emellertid de som hellre anse, att man säger Uppland liksom av upphöjdhed, eftersom landskapet liksom skulle vara höjt över de övriga. Och förvisso framträder det, med Guds hjälp, i synnerlig grad genom sin förträfflighet och sitt överflöd på alla slags förnödenheter. Myllrik jord där finns, som ljuvlig fuktighet njuter, ymnigt böljande fält, av grödors rikedom prydda.

Och att Uppland är en förträfflig trakt, därom vittnar i sanning hela det sveo-götiska rikets blomstrande huvudstad och frejdade stapelplats Stockholm, därom vittnar de forna och nutida ädla och mäktiga konungarnas kungaborg, vilken fordom var i Uppsala men nu, med Guds vilja, i Stockholm. Därom vittnar den urgamla upsaliensiska katedralen, den mest berömda i hela den nordliga världen. Därom vittnar Rikets Högsta Domstol, fordom i Uppsala, nu i Stockholm. Därom vittnar hela Europas äldsta stad, Uppsala, grundad före patriarkens Abrahams tid; här är musernas tummelplats och dygdernas verkstad, berömd genom frejdade Doktorer och Professorer, här hälsar kyrkans tjänares hela skara, från hela det sveo-götiska riket, med alla heders- och vördnadsbetygelser sin ärkebiskop. Om denna

förträfflighet vittnar även Sveriges handelsförbindelser, upprättade med all världens folk.

Stockholms breddgrad eller polhöjd är 59 grader och 30 minuter, Uppsalas 60 grader och 30 minuter. Därav följer att med Guds vilja Uppland åtnjuter tempererat klimat. Solstrålarna är inte alltför starka om sommaren och ej heller är vid midvintertiden kylan alltför våldsam, utan det åtnjuter genomgående en behaglig omväxling. Uppland är bördigt på vete, råg, korn, havre, grönväxter, ärtor, bönor, lin och hampa och vem kan på kort tid räkna upp Guds och naturens gåvor? På ångar och fält kan man se en leende grön-

ska med skiftande färging. Man kan träffa på liljor, klöver, gullviva och andra olika slags växter, såväl prydnads- som medicinalväxter.

Detta och åtskilligt mycket mera sade Andreas Lilonius i sitt lovtal till hembygden. Nog är det bombastiskt, men visst är det ändå litet roligt att höra någon säga att en hembygd kan rymma så mycket och betyda så mycket för en människa. Men det var förstas 1650.

Red.

Två trotjänare

Många människor har nog upplevt att man genom livet åtföljs av något eller några små till synes obetydliga ting förknippade med en speciell händelse eller person. Trots sin ringhet har dessa ting alltid funnits med i det personliga bagaget. Man kan förmoda, att det som grund för detta funnits ett omedvetet nostalgiskt tänkande hos ägaren.

När jag vid ett tillfälle under den gångna våren satt bekvämt tillbakalutad i en fåtölj i vårt norrländska sommarviste, så föll min blick på ett par dalahästar, som stor väl synliga på en upphöjd plats i rummet. De båda har nu varit i min ägo i mer än åttio år. Deras respektfulla ålder gör att de är påtagligt märkta av min barndoms lekar med dem och så har även tidens tand i någon mån gnagt dem.

Jag fick de båda hästarna omkring år 1930 då jag var 3-4 år gammal. Det hade sin upprinnelse i att min farfar, som var bonde, varje år brukade fara in till Uppsala marknad för att där inhandla en eller ett par griskulningar för uppfödning och slakt hemma på gården. "Fläskgrisar" var den gängse benämningen som de små kultingarna fick, när de väl installerats i gårdens svinhus.

Detta var ju en tid innan den ambulande smågrisförsäljaren "Tumba-Carlsson" hade påbörjat sin mobila grisförsäljning i våra trakter. I någon mån hade väl det årliga marknadsbesöket i Uppsala en välbehövlig avkopplande betydelse för farfar. När han återkom från marknaden åren 1930 och 1931 så blev jag, barnbarnet, förärad ett par leksaker i form av ett par vackra dalahästar, förmodligen slöjdade i Morabyn Nusnäs.

Den första hästen jag fick syntes vara av nordsvensk rastyp. Ganska kraftig och låg med ett litet vackert huvud. Den såg både stark och seg ut, som en äkta nordsvensk häst ska vara.

Den andra hästen var ganska stor och långbent med höguret huvud, förmodligen med inslag av ardenner i slöjdarens tankar.

Båda hästarna var konstfärdigt och vackert bemålade med mönster av individuell karaktär. Såväl koloriten som mönstren var långt fjärrade från den som tycks vara norm för dagens dalahästar, antingen de tillverkats manuellt i Nusnäs eller industriellt någonstans borta i Asien, för att nå ut som souvenirer på turistmarknaden.

Jag döpte mina hästar efter ett par av farfars hästar i Dyvingestallet, "Nordsvensken"

fick heta Isak och den stora med inslag av ardenner hette Jakob.

Överst "Nordsvensken" Isak.
Nederst Isak i förgrunden och bakom
honom Jakob. Foto: LE Jansson

Vid den här tidpunkten, i början på 1930-talet, var nog fortfarande ändamålet med de täljda trähästarna att de skulle tjäna som leksaker åt barnen. Så även i mitt fall. Jag lekte ofta och gärna med mina hästar. De ingick som dragare när jag i min sandhög i mina lekar följde de vuxnas göromål på åker, äng och i skogen, beroende på i vilken årstid man befann sig.

Senare har ju dalahästen blivit något av en symbol för Sverige och det svenska, t.ex. vid olika internationella utställningar och mässor på olika håll i världen. Den är numer även en omtyckt turistsouvenir som repre-

senterar såväl dess ursprung landskapet Dalarna som nationen Sverige.

Sedan vår familj 1932 flyttat till Kungl. Huvudstaden, så föll lekarna kring de olika årstidsgöromålen på lantgården allt mer bort ur mitt minne. Detta till förmån för andra, mer stadsbetonade lekar tillsammans med mina nyvunna vänner och lekkamrater i grannskapet. Vi ungar levde med de miljöer och förutsättningar för lekar som staden och stadslivet bjöd. Här framkom nu för mig tidigare helt okända begrepp som "lekpark, plaskdamm och Kindergarten" in i bilden. Det senare befanns vara vuxenvärldens nyfunna idé om kollektiv förvaring av barn inom fyra väggar.

Jag vistades endast en, säger en, dag på "Kindergarten" i det närliggande kvarteret, se'n fick det vara nog av den varan för min del. Begreppet frihet och lekar med egen fantasi var så djup rotat i mig, den lille "bondläppen", så jag vägrade att acceptera den bullersamma miljön för daglig förvaring av barn som "Kindergarten" erbjöd.

Till exempel upplevde jag det närmast som en bestraffning, när alla barnen mitt på dagen av föreståndarinnan beordrades att inta ryggläge på golvet för att sova middag. "Sova, det ska man ju göra om nätterna och inte ljusa dagen," löd min, den lille landsbygdskillens, enkla filosofi. Där låg jag nu klarvaken bland alla de övriga sovande ungarna och bestämde mig för att det här var första och sista gången jag skulle lägga mig mitt på dagen till ingen nytta.

Efter den beordrade "tuppluren" serverades thé och bullar. Théet var något helt nytt för mig, det hade jag aldrig tidigare smakat. Bullarna var ju goda, men det där théet med mjölk i liknade just mest gammalt diskvatten och smakade som jag förmodade att diskvatten skulle smaka: Hemskt!

Det som nog berörde mig mest illa under dagen på "Kindergarten" var den kakafoni av höga, skärande oljud som alla ungarna åstadkom, sedan de väl vaknat efter sovtimmen och fått sig théskvalpet och bullarna till livs.

Begreppen ADHD och DAMP var väl knappast uppfunna då, men jag kan så här långt efteråt förmoda att flera av barnen jag mötte där på min första och enda dag på "Kindergarten" var behäftade med någon av dessa diagnoser, så som de for omkring, klättrade och skrek till varandra i stället för att tala. Jag hade ju aldrig tidigare varit i närheten av sådant verbalt oljud och sådana överdrivna aktiviteter i min tillvaro på lantgården.

Efter inflyttningen till staden, så stod mina båda dalahästar "uppstallade" på en hylla i närheten av min säng i hemmet. Jag kikade väl på dem ibland, men de fick stå där de stod. Det kändes som om de inte riktigt "platsade" i den nya stadsmiljön, som vi flyttat till. Det var bara när min mor for fram med dammtrasan, som mina hästar blev ihåggkomna med en avtorkning.

När vi flyttade till en annan bostad inom stadsdelen, så råkade mina båda dalahästar hamna helt i skymundan uppe på vårt vindskontor. Där blev de sedan liggande i en kartong under flera decennier. Som väl var, så överlevde de båda ett par påbjudna vindsröjningar, som förekom under andra världskrigets dagar på 1940-talet.

Det skulle dröja ända fram till 1965, innan jag återsåg mina båda dalahästar. I samband med mina föräldrars avflyttning från staden till pensionärsbostaden invid Dalälven, så kom hästarna åter fram. De placerades i en nisch invid trappan till övervåningen i det nya bostadshuset i Hedesunda.

Vid ett besök hos mina föräldrar, så fick jag syn på de båda små dragarna. Det var ett kärt och glatt återseende, efter alla år som gått sedan jag senast såg dem. Nu fick de följa med hem till vårt hem i Runby, där jag

och min familj bodde sedan 1961. Sedan dess har de varit bofasta hos oss, nu senast i vårt sommarviste i Ångermanland.

Vid ett tillfälle fick jag i TV-programmet "Antikrundan" veta, att dalahästar av äldre årgångar numera har erhållit höga priser på olika auktioner ute i landet. Där framkom att hästar av den typ som mina båda representerar, kan kosta upp till flera tusen kronor, om rätt auktionspublik är närvarande.

Jag förmodar att min salig farfar gav några få kronor för mina båda hästar på Uppsala marknad. Vid den tidpunkten var priset för en normal arbetshäst av kött och blod ca: 500-600 kronor beroende på djurets ålder och kondition. I dag tycks mina kära Isak och Jakob vid uppkommen 85 års ålder ha nått priser, som i krontal vida överträffar de priser som gällde för levande arbetshästar vid tidpunkten, när de båda slöjdades i Mora omkring år 1930.

Genom TV-folket framkom även att gamla dalahästar, trots hårt slitage och viss färgavnötning, ändå anses värdefulla av expertisen och inte minst samlare. Detta har gjort mig medveten om att det förmodligen är två verkliga små rariteter av sin art, som nu befinner sig på ständigt "grönbete" i det fagra Ångermanland.

Det är faktiskt så att jag känner viss värme och glädje var gång jag nu ser de båda gamlingarna, där de står på sin upphöjda plats i stugan. De kommer att stå där på hedersplats så länge deras ägare lever och förhoppningsvis även i fortsättningen.

Lars Erik Jansson

Några glimtar från Bollstanäs

När seklet var ungt, omkring 1910, började stockholmarna att intressera sig för Bollstanäs som fritidsområde genom att köpa tomtor och bygga sommarstugor där.

Det var sjön och den vackra naturen som lockade hit stadsborna. Det byggdes rätt många sommarhus, varav en del finns kvar fortfarande.

Under första världskriget, åren 1914-1915 och framåt, etablerade sig grönsaksodlare i området. Man började i liten skala. Drivbänksanläggningar var det första man satsade på. Allt som gick att äta var det ingen sak att sälja under de svåra krigsåren. Avyttringen av produkterna skedde i Stockholm.

Efterhand som ekonomin förbättrades, började man bygga växthus för gurkoding. Bollstanäs blev snart känt för sina fina slanggurkor, hallon, jordgubbar och andra trädgårdsprodukter. Ett problem utgjorde vattenförsörjningen. Avståndet till sjön var för stort för de flesta, varför man fick gräva brunnar. Regnvattnet togs till vara i stora kar och bars sedan ut i 15-liters hinkar till drivbänkar och växthus.

Trädgårdsmästare med familjer har alltid varit ett segt och arbetsamt släkte. Barnen fick börja hjälpa till mycket tidigt.

Det gällde att vara uppe tidigt för att komma in till stan med sina produkter. Lådor med grönsaker och blommor hämtades i trädgårdarna av åkare redan vid tretiden. Det var viktigt att komma till stan så tidigt som möjligt för att få en bra placering i kön på Kungsgatan. Torgchefen fördelade så på slaget klockan sex platserna på Hötorget. Ju längre bak i kön, desto sämre plats för försäljningen. Ibland kunde kön nå ända till Stureplan.

De stora trädgårdsmästarna från Hässelby med flera ställen hade givna platser i trädgårdshallen, som då var belägen på baksidan av Konserthuset.

Ja, åren gick och allt fler odlare etablerade sig i Bollstanäs. Redan på 30-talet

fanns där ett tjugotal trädgårdsmästare med växthus och drivbänkar.

Vattenfrågan blev allt mer påträngande och resulterade i bildandet av en vattenförening, som åstadkom en pumpstation vid sjön och erforderliga distributionsledningar på flera kilometers längd. Det blev en förhållandevis dyr historia, som löstes med hjälp av ett lån från Jordbrukarbanken.

Föreningens medlemmar fick teckna andelar i företaget i förhållande till den egna trädgårdens storlek. Varje andel berättigade till ett visst antal kubikmeter vatten och förbrukningen kontrollerades med vattenmätare. Denna anläggning blev ju helt revolutionerande och innebar en stor lättnad för odlarna, som nu kunde planera sin verksamhet på ett helt annat sätt. Detta hände 1942 då det var världskrig och stor efterfrågan rådde på trädgårdsprodukter. Rådande avspärningar förhindrade ju till stor del all import.

Försäljningen skedde fortfarande huvudsakligen inne i stan. Klarahallen, som tillkom 1933, innebar en stor förbättring. Där fick trädgårdsmästarna sina försäljningsrutor under tak och vintertid även värme. Dörrarna till hallen öppnades klockan sex på morgonen, då det genast blev trångt i hallen. Även Klaratorget användes som grossisttorg.

Ja, så var Bollstanästrädgårdsmästarnas förhållanden under de trettio år jag försökt sammanfatta. En beskrivning som naturligtvis endast består av en lätt skumning på ytan.

Carl Winnander, 1990

Det spökar

Slott och herresäten ska av tradition ha ett spöke, som antingen visar sig vid speciella tillfällen eller för människor som de vill framföra något till med sin uppenbarelse eller bara skrämma. Om vi håller oss till Uppland så finns på Österby bruks herrgård Svarta damen, den olyckligt bortgifna Catharina Boor, som återvänt till Österby för att finna tröst hos sin far. Gamla brukspatronens, Gammel-Tammens, rullstol från förföras seklet, rullar av sig själv om nätterna, medan Gammel-Tammens hustru går igen i husets källare för att hålla ordning på pigorna.

Far vi vidare till Gimo, så visar sig på herrgården 1800-talsdamen Sofia Reuterskiöld, mest för gifta män. Hon är för evigt olycklig, för hennes man var otrogen.

På Skokloster kan den avrättade Erik Brahe höras prassla med dokument från attentatet mot kungen. Även hans hustru, Christina Piper, som gjorde allt för att rädda sin man från bödeln, sägs vanka hör- och synbart fram och tillbaka.

I Dannemora gruvor visar sig Gruvfrun då och då. Är hon gråklädd varnar hon för olyckor, är hon svartklädd kommer hon med dödsbud.

På Wiks slott finns en målning av slottsfrun Ramborg. Hon levde på 1200- och 1300-talet. Målningen är från senare datum, men det påstås att om man står på en speciell plats under den, kan man få en sorts mental kontakt med henne. Det berättas att hon stal sin förmögenhet från trollen, med hjälp av en tjänare, Åke. De passade på medan högmässan pågick, för då sov trollen. Men Ramborgs girighet blev Åkes olycka. Hon hade knutit ett rep om honom, när han klättrade ner i trollens håla, men drog inte upp honom

i tid. När hon till slut halade in, var hans huvud borta.

Ramborg tros ha grävt ner skatten i slottsträdgården och många har vittnat om hur de har sett hennes gestalt i ett slotts-fönster, när hon vakat över skatten utanför.

I ruinen till Mörby slott finns fem spöken, En stor svart hund (djävulen själv), Vita frun (som försökte fly från en spelman), Blåa jungfrun (en orientalisk prinsessa som rövats till slottet av riddaren Myre, som senare i svartsjuka dödar henne), en munk och en svartklädd kvinna.

I vår närmiljö lär kungamördaren Anckarström åtminstone förr i tiden då och då ha skymtat i en spegel på Torsåkers slott och skrämt pigor och besökande med sin stirriga blick.

På Stora Väsby har vi inte hört att det skulle finnas några spöken, men på Runsa lär det finnas ett kvinnligt spöke liknande "Vita frun", som visar sig emellanåt, men närmare uppgifter har inte gått att få fram.

Att det spökar på loftet i hembygdsgårdens ladugård har vi erfarit under hösten. Det bullrar och brakar däruppe i mörka kvällar, men ingen har vågat gå upp och se efter vad som åstadkommer oljudet. Antagligen är det bara tomterna, som bor där sen gammalt, som rumsterar om, och dem ska man inte störa. De sköter sitt och är oftast vänligt inställda. Lite oljud får man tåla.

Inga Lisa Gustafsson

Källor: UNT, hörsägen och muntlig tradition

Väsby medeltid

Söndagen den 17 november besöktes vi av Mats Lejdeby som, sin vana trogen, kunnigt

berättade om vad som tilldragit sig i Väsby på medeltiden. Fördraget var välbesökt och vi alla lämnade Ladugården med ännu en insikt i vår lokala historia och vår plats i historien.

Leif Welander

TV-inspelning på hembygdsgården

Fredagen den 29 november var det TV-inspelning i mangårdsbyggnaden. Det var TV-bolaget Baluba, som bokat in sig för att göra ett inslag till programmet "Partaj", som går i kanal 5. Man möblerade om i huset och spelade in scener från de olika rummen.

Det inspelade avsnittet handlade om te-skedsgumman och sändes den 8 december.

Inga Lisa Gustafsson

Öppet hus

Andra söndagen i advent höll hembygdsgörningen sedan vanligt öppet hus i mangårdsbyggnaden. Kaffe, glögg, lussekatter och pepparkakor fanns framdukade i köket och glada toner hördes i salen från Benny Johans

kapell. Besökarna kunde lyssna på folkliga låtar med ett och annat jazzigt inslag och minsann hördes någon liten sång också då och då.

Zamores stuga var tillfälligt omgjord till julmagasin, där mångt fynd kunde göras för en billig penning. Utanför gnistrade snön och marschaller lyste upp vintermörkret. En trevlig eftermiddagsstund med övervägande manligt inslag för ovanlighetens skull.

Inga Lisa Gustafsson

Grötfest 2013

Ladugården var fullsatt med hungriga gröttätare när årets sista evenemang, grötfesten, traditionsenligt hölls den 28 december.

Ingegerd Petersson och Siv Rydén stod som vanligt för grötkokandet och hade satt kastrullerna på spisen redan vid tvåtiden för att få gröten färdig i tid.

Undertecknad höll ett litet välkomsttal, som också innehöll instruktioner för en gymnastisk övning inför djupdykningarna i grötfatet. Bro låtgille var på plats och spelade

och sjöng både gammalt och nytt med sedvanlig fart och kläm.

Risgrynsgröt, smörgåsar, julmust, kaffe och pepparkakor inmundigades, allsången rungade och dragningen av vinster i gratis-lotteriet avslutade kvällen.

Grötfest för fyrtioandra gången! Det är en tradition att vidmakthålla.

Inga Lisa Gustafsson

Norrviken runt

Folke Thörn, mycket känd orienterare på sin tid, jägmästare vid Skogsvårdsstyrelsen och en sann naturvän, gav under några år på 1930-talet anvisningar på lämpliga vandringsturer i Stockholms-Tidningen, under rubriken "I skog och mark". Vi har följt honom i våra trakter tidigare och denna gång tas skidorna med.

Norrviken runt (1931)

Allmänna meningen är väl att trakterna norr om Stockholm är betydligt mindre kuperade än Södertörnsterängen, och den som därför verkligen önskar pröva eller njuta av sin skicklighet i back- och terrängåkning - och vilken skidåkare vill inte det - han tittar ganska hånfullt upp över de stora öppna Upplandsslätterna och riktar på söndagsmorgnarna utan tvekan sina skidspetsar mot sydliga nejder från staden räknat.

Men jag tror mig här nedan kunna lämna anvisningar på ett område norrut, där den mest kräsne beträffande kuperad terräng kan få sitt lystmäte stillat. Det är bergspartierna öster om sjön Norrviken.

Ja, inte onödiga preludier härvidlag. Sätt er utan vidare på något av tågen till Tureberg. De avgår från Centralen kl. 8.25, 9.05, 10.05 och 11.05 (tiderna gäller vinterhalvåret 1930-31). Biljett köper vi till Rotebro tur och retur (kr 1:75), ty meningen är att vi avslutar den 16 km långa skidfärden där.

Jag beklagar den c:a halvannan km långa landsvägsåkningen norr ut från Turebergs station. Men det går fortare till vägskalet mot Fresta än man anar, ty vägen bär rätt hyggligt utför.

Nedkomna för den långa backen bör vi kasta ett öga på Edsbergs anrika slott, där det ligger på höger sida om vägen, inbäddat i den gamla ståtliga parken.

Det var vid vägskalet med "Fresta kyrka" på stolpen vi skulle vika av - för att om några hundra meter göra en liten originell fjällbestigning. Vi har nämligen här en av de

högsta punkterna i trakterna norr om Stockholm. Vid nyligen verkställd mätning har höjden fixerats till 67 m. över havet. Men åk inte upp mitt igenom villatomterna utan spara de inneboendes nerver och vik av till vänster först vid skogsvägen bortom en liten grön villa. Den följande klättringen uppför berget ger er sedan lön för mödan, en vacker vy över Edsviken, och norrut synes Norrviken minst lika majestätisk. Nedstigningen sker enklast på norrsidan, där vi följer en kraftledning österut.

Nere på jordytan igen skär vi en mindre skogsväg. Vi följer den norrut och därmed börjar vår angenäma långfärd utmed Norrvikens strand.

Vi ska åka genom hundraåriga, magnifika tallbestånd med en minst lika vacker yngre generation under sig. Vi glider också genom prydligt gallrade ungsskogar, som på denna soliga och näringsrika sluttning visar en växtlighet långt över det normala. Än ser vi en glimt av sjön snett nedanför våra fötter, än gör vi en bukt inåt skogen runt något kraftigt bergmassiv. Vi har inga svårigheter att hitta, om vi hela tiden håller till vänster. Då och då passerar vi ett uppyfsat gammalt torp, numera endast sommarställe. Så småningom når vi Grönan, ett större arrendeställe under kronan. Vi följer vägen utmed åkerfältets nordsida, och i nordöstra hörnet böjer vi så av vägen norr ut och upp över berget för att efter några minuter få en den ljuvligaste utförsbacke ner mot

Skällnora kungsgård

Vi åker fram till gården och pustar ut en smula framför infartsvägen, medan vi några ögonblick tänker tillbaka på allt vad denna gamla gård varit med om i sina da'r.

På 1300-talet finner vi detta Skjöldnora - som det hette då - i Varnhems klosterkyrkas ägo. Under följande århundraden tillhörde gården omväxlande kronan och privatpersoner genom att tid efter annan bortskänkades som belöning på synnerliga förtjänster i krig.

Sköldnora kungsgård.

Foto: Inga Lisa Gustafsson

Nuvarande corps de logiet är byggt i början av 1700-talet av en generalmajor Klinckowström. Långt äldre är emellertid de i flera våningar under byggnaden befintliga källarvalven, vilka t.o.m. återfinns i Dahlbergs Suecia Antiqua och som enligt sägnen varit skådeplatsen för mångt våldsamt dryckeslag. – Ålderstiget och vördnadsvärt ter sig också det gamla rödmålade magasinet, vilket förevigats på ett utomordentligt sätt av målaren Acke.

Vad som dock gör att namnet Skällnora klingar så bekant i våra öron är nog mest Carl Jonas Love Almqvists hemska novell ”Skällnora kvarn”. Låt oss nu vända skidspetsarna helt om och staka vägen i sydostlig riktning ner till skådeplatsen för det omskrivna mjölnarmordet och de därmed förknippade spökerierna. Resterna av den gamla kvarnen, som brann ner i samband med ett våldsamt dryckesgille, finner vi strax bredvid landsvägen. Sedan vi där även skådat – med en viss beundran – den imponerande kanalsprängningen under landsvägen, fortsätter vi vår färd i nordvästlig riktning förbi de stora ladugårdsbyggnaderna och tar sedan av den lilla vägen över gärdesbackarna och snett ner mot sjön. Vi rundar Skällnora udde och sätter kurs på villorna på västra stranden. Sedan har vi endast landsväg och åkrar

att följa fram mot Rotebro. På höger hand ser vi bakom en bergsbacke

Rotsunda gamla herrgård

I korsningen av stora Uppsalavägen träffar vi på Rotebro gamla trevna, rödfärgade gästgivargård, ett vackert och angenämt minne från tiden före järnvägens tillkomst.

Om vi inte har bråttom till tåget, bör vi inte avstå från att bestiga rullstensåsen på andra sidan vägen. Det är vår gamla bekant Stockholmsåsen vi här träffar på och på

dess högsta krön med utsikt över kringliggande slätter, finner vi resterna av en borg som byggts av våra förfäder, för att kunna behärska dåtidens vattenväg mellan Sigtuna och havet, vilken farled just passerade nedanför höjden, där det stora diket nu går, och vidare genom Norr- och Edsvikarne. Men att denna farled ej varit öppen för båtar under det närmaste årtusendet vittnar sådana namn som Ed, Edsviken och Edsberg (ed = båtsläpningsställe). Får vi sedan ännu mera tid på oss, tills något tåg går mot huvudstaden, har rullstensåsarna oanade möjligheter att bjuda på, i den händelse vi önskar förkovra oss i backåkning.

Konditori finns bland villorna mitt för stationen. Tågen avgår kl. 2.01, 3.11, 4.21 och 5.39.

Ur Göran Strömbergs noteringar

Fresta by och klockarbostället.

Tidsbilder från kyrkoherde Aschaneus tid.

Vi skall gå 350 år tillbaka i tiden till Gustaf II Adolfs tid och bekanta oss med dåtida människor och förhållanden. Vi gör en resa i tiden och får höra längesedan förklingade mänskliga röster tala och berätta, men någon resa i rummet blir det inte. Vi stannar där vi är, vid Fresta kyrka och i Fresta by. Och vi skall försöka göra alltsammans så levande för oss som möjligt. Först skall vi sammanträffa med:

Bonden Erik i Fresta

Erik Jönsson i Fresta by var en av de få självägande skattebönderna i socknen, ja i orten över huvud taget. I en släktkedja som går från 1400-talet och når fram till 1700, representerar han sjätte generationen av bönder i Fresta by.

Erik i Fresta var näst efter länsman i Odensala den mest ansedda av bönderna i socknen, men så var han också svärfar till en av prästerna i Fresta, nämligen Lars Tybelius, komministern.

Så kom det en ny kyrkoherde till Fresta år 1620. Det var en f.d. fältpredikant, som hade varit med Gustaf II Adolf då han krigade mot ryssen i Novgorodområdet. Tidigare hade han också varit skeppspräst på örlogsflottan under danska kriget som hade slutat 1613.

Hans namn var Mårten Aschaneus - en lärd, energisk, litet hetlevrad men på många sätt driftig man. Han kom genast underfund med att åtskilligt inte var vad det borde i hans pastorat. Både prästgården och klockarbostället hade förlorat mycket av sina ägor till mindre nogräknade grannar.

Herr Mårten samtalade med sockenmännen både i stämmorna och vid ägobesiktningar. Han fick säker information av redliga gamla hedersmän, sådana som Per Sigfridsson i Nibble och Jöran Bertilsson i Vik för att nämna bara ett par av de många. Och så skrev han naturligtvis enträgna brev till ärkebiskopen.

Svaret lät inte vänta på sig. Ärkebiskopen Kenicius fann saken av sådan vikt att han personligen besökte Fresta både år 1621 och 1623, varvid han också hade domkapitelsherrar med sig. Dessa fick med egna ögon se hur det stod till i Fresta.

- Vid kyrkan finns inte en plats som klockaren får ha som sin, och ändå har här förr varit ett gott klockarbol med hus, åker och flera tingsfjällar, sade Aschaneus.

Och han fortsatte:

- Det är Erik i Fresta som har klockarbolet. Och han vägrar att lämna det ifrån sig. För övrigt dikar, träder och sår han sin åker så tätt inpå kyrkogårdsmuren, att muren nu står på lut och "fullt fallande".

Spänningen mellan Erik Jönsson och kyrkoherden förvärrades år 1622. I mars det året var Aschaneus bortrest till Västerås för att söka kungen angående resterande lön för sin långa fälttjänst, och då passade Erik på att riva och till Fresta bortföra 43 famnar gårdsgård från prästgårdsägan Stengårdsvreten.

Stengårdsvretens odlade del hade en "stengård" (eller stengårdsgård) runt om, därav namnet. Eljest fanns där också råstenar som avgränsade denna isolerade prästgårdsäga från Harby bys marker, som omgav den på alla sidor.

(Går man till platsen där det nedbrända ålderdomshemmet låg, ser man Stengårdsvreten mellan Smedstorp och f.d. Fattigstugan).

Stengårdsvreten blev sedan liggande öde i sju år, och även när den därefter började besås igen, blev avkastningen ringa eller ingen alls.

Aschaneus gav Erik i Fresta skulden för detta. Det förtröt honom också att bonden hade haft klockaren Erik Gudmundsson med sig, när han tog bort gårdsgården och därigenom gjort även denne delaktig i gärningen.

Men vi återvänder till Fresta by och Fresta kyrka:

Kyrkans utseende på Aschaneus' tid

Fresta kyrka såg annorlunda ut på den tiden. Den hade inget torn, utan i stället en klockstapel av trä på Klockbacken. Kyrkan själv hade höga, spetsiga tak och bestod av två sammanbyggda hus av olika yttre bredd och höjd, nämligen koret och långhuset, och förutom sakristian på norra sidan fanns det ett tillbyggt vapenhus på södra sidan som i Hammarby.

Alla taken var spånklädda och tjärade. Kyrkan hade ett fritt och öppet läge, var ännu inte inbäddad i någon skymmande trädgrönska. De lövrika lönnarna som numera omger kyrkan planterades nämligen först omkring år 1780, efter den stora kyrkoombyggnaden 1776, så de är nu 200 år gamla (1975).

Kyrkogården var mindre än den s.k. "gamla kyrkogården" i dag är. Den slutade på östra sidan vid en trärad som går tvärs över kyrkogården. Utanför dessa träd gick den gamla stenmur, som togs bort vid den första kyrkogårdsutvidgningen. Kyrkogårdsmuren

var flera meter hög och upptill täckt av brädhuv. I muren fanns två överbyggda portar, s.k. stigluckor, en i väster och en i öster.

Det var på södra sidan som kyrkogårdsmuren var värst skadad genom Erik Jönssons närgångna plöjning och dikning. De gamla berättade att där muren nu lutade till fall, hade den en gång förr fallit ner och församlingen hade då byggt upp den igen med stor kostnad, fast egentligen borde Erik i Fresta ha gjort det, han som var "skadeorsaken".

Betänkligt skadad var också östra stigluckan och av samma orsak.

- "Jordmänen" är på glid "undan från grundvalen", och "muren faller efter, församlingen och kyrkan till skada och nesa", varnade Aschaneus.

Aschaneus inlade som han säger "en proposition och förfrågan" hos domkapitlet, och det är resultatet av denna vi nu tar del av.

Forts. i nästa nummer.

April, april

Bruket att narra någon april går i Sverige tillbaka ända till mitten av 1600-talet. Det är oklart varifrån seden kommer eller vad ursprunget är, men den finns i många kulturer. I Frankrike kallas den som blir lurad av ett aprilskämt för aprilfisk, men vårt svenska "april, april, din dumma sill" har knappast något med den franska fisken att göra.

Historien lär att år 1564 beslutade kung Karl IX att man skulle flytta nyåret från den 1 april till den 1 januari. De som inte fann sig i detta utan fortsatte att fira nyår den 1 april blev utsatta för olika spratt.

I USA, Storbritannien och Australien kallas dagen för All fool's day eller April

fool's day. I Storbritannien får man bara luras fram till kl. 12:00.

Idag är det främst massmedia som håller traditionen med aprilskämt vid liv genom att i tidningar, tv och på internet försöka hitta på mer eller mindre sannolika historier. Den äldsta kända mediebluffen är från 1846, då Londontidningen Evening Standard publicerade en annons om åsnevisning i staden och folk gick man ur huse för att se på åsnor - tills det gick upp för dem att det var de själva som var åsnorna.

Är det någon som har sett en ubåt i Väsbyån?

Inga Lisa Gustafsson

En glad calypso om våren.

Nedanstående text är Lars Erik Janssons bidrag till meloditävlingen, som utlystes till Upplands Väsby 60-årsjubileum i fjol. Det är faktiskt en calypso och Hembygden har noterna, om någon vill pröva på.

En sång om Upplands Väsby

Vers 1:

Mellan Norrviken, Edssjön och Fysingen där ligger vår by, där vi valt att bo
Från Torsåker, Vilunda, Edsby slott
historiska minnen i arv vi fått.

Refr. 1:

Vårt Upplands Väsby
du bär många minnen från tid som skred
i Upplands Väsby
både arbete, örlog och fred.

Vers 2:

Tre bondsocknar Hammarby, Fresta och Ed
nittonfemtio två vigdes samman
Nu de blev en kommun, nästan jämt opportun,
så det sluta' i endräkt och gamman.

Refr. 2:

Åh, Upplands Väsby
vår hyllning du får med en enkel sång
Åh, Upplands Väsby
du vår hembygd med mycket på gång.

Vers 3:

Vår idrott begår vi kring Vilundavall'n
med fotboll på plan och med hockey i hall'n
I simhallen tränar man längd på längd
VSS med åren tog SM i mängd.

Lars Erik vann inte meloditävlingen, men fick ett stipendium av musikrådet på andra musikaliska meriter.

Refr. 3:

I Upplands Väsby
vi funnit att idrott gör männ'skan glad
I Upplands Väsby
unga mästare koras på rad.

Vers 4:

Antonia och Stig H, två namn till häst
de toppar vår inhemska hippologi.
Dom föder upp "kusar", där är dom bäst
och vinner på "Valla" och Horse Grand Prix.

Refr. 4:

I Upplands Väsby
se här går det undan i trav, galopp
I Upplands Väsby
uti Prix d'Amerique vill vi nå till topp.

Vers 5:

Vi pendlar och knegar från åtta till fem
när jobbet för dagen har nått sitt slut,
då ska alla veta att utan prut lägger vi på en rem,
för vi längtar hem till

Refr. 5:

Vårt Upplands Väsby
för dej klappar hjärtat, här mår vi bra
Åh, Upplands Väsby
Upp på alla sätt är du numero ett.
Lars Erik Jansson

— Illustrerade ordspråk och talesätt —

Nog var spegelglaset bra mycket bättre i min ungdom, sa kärringen, speglade sig.

Nibble gårds rusthåll 1687-1896

Nibble gård, som tidigare var säteri, blev efter Karl XI:s reduktion upprättat till rusthåll. Då jag själv som ung på 1920-talet ridit i rusthållets sadel, har det intresserat mig att i någon mån skildra rusthålllet från början av 1600-talet till dess upphörande år 1896.

Vad är då ett rusthåll?

Det är uppsättning och underhåll av rytteri på grundval av indelningsverket. Det äldre rusthålllet grundlades av Karls IX genom

utan denne blev en sventjänare under gården. Tiden var därmed mogen för Karl XI:s reform resulterande i det yngre rusthålllet. Det utgick från de faktiska förhållandena. Ryttarna uppsattes och underhölls medelst torp m.m., vilken skyldighet pålades skattejorden mot frihet från utskrivning. För varje rusthåll fanns en rusthållare (bonden på rusthållshemmanet eller r.-stammen) medan andra s.k. augmentshemman lämnade hästörantor. Antalet rusthållsregementen var fort-

*Nibble gård. (Notera vindflöjeln i form av en ryttare på vällinglockan)
Bild från Roland Storms Väsbysarkiv*

förordningar år 1603-1604 och 1614, och var grundat på kronohemman och kronörantor för bestridande av avlöning in natura åt rytteriet, vilket enligt 1634 års regeringsform kom att utgöra åtta landsregementen. Detta indelningsverk reglerades sedermera genom militiejordeboken av år 1651. Småningom fick rusthållen emellertid ändrad natur, hemmanet blev ej längre boställe åt ryttaren

farande inom det egentliga Sverige åtta, adelsfanan oräknad.

Även sedan genom 1791 års reform en del av kavalleriet omvandlats till infanteri, kvarstod rusthållsskyldigheten för dess rusthållare, bl.a. i form av hästvakansavgift. Betydande lindringar bl.a. genom riksdagsbeslut av 1885 föregick den slutliga avvecklingen. Det upphävdes först 1892 i så motto att sta-

ten successivt övertog de kostnader, som förut ålegat rusthållaren. Slutligen beslöts 1901 att den indelta armén skulle upphöra genom vakanssättning i mån av soldaternas avgång.

Ingressen till mönstringsrullor varur de flesta uppgifter är hämtade, ser ut så här:

Generals Mönstringsrulla år 1868 för Kungl. Lif Regementets Dragon Corps (Kår) som mönstrades av Inspektören för Kavalleriet General Majoren, Förste Adjutanten hos Hans Maj:ts Konungen, Kommendören av Kungl. Svärdsordern, Storkors av Kungl. Danska Dannebroksordern och Kejsersliga Franska Hederslegionens Ordern samt Rid-daren av Kejsersliga Ryska S:t Anna Ordern 2:dra klass m.m.

Herr Ulrik Fabian Sandels, biträdd av t f Mönstrings-Kommissarien, Kanslisten uti Kung. Armé Förvaltningen Herr Carl Angelin.

Sigtuna skvadron, som området tillhörde, bestod av en fanjunkare, tre sergeanter, en trumpetare, två skvadrontrumpetare, en skvadronhästläkare samt fyra officerare. I Hammarby församling var 1868 sex ryttare och i hela nuvarande kommunen elva.

Den förste rusthållaren på Nibble var en Commisarie Springers och hans sventjänare Anders Spännare. Denne man var gemensamt underhållen från flera gårdar. Springers efterträddes av greve Knut Posse, gift med friherrinnan Ingeborg Bjelke. Sventjänare Anders Berg, vilken tjänstgjorde till 1741. Knut Posse, militär, ämbetsman, fänrik vid Livgardet 1673, överste för drabanterna till häst och livgardet till 1696, friherre samma år, generalmajor av inf. 1700, deltog i landstigningen på Sjöland, slagen vid Narva och Dyna m.m., blev generalöjtnant 1703, kung. råd. överståthållare i Stockholm 1705, greve 1706.

År 1722 övertog köpmannen Christoffer Springs rusthållet. Han var politiker i Stockholm och tog ledningen av det inom huvudstadens borgerskap rådande missnöjet med att dess representant (1742-43 års riksdag) Thomas Plomgren icke rådfört sig med sina

kommittenter innan han tog ställning till tronföljdsfrågan. Därmed väcktes den s.k. principalatsstriden, som för Springers vidkommande ledde till att han av rådet erhöll varning för utspridande av villomeningar och en tid fick träda i häkte på grund av ärekränkande beskyllningar mot Plomgren. Springer verkade därefter som en av mössornas röstvärvare och utdelare av de penningmedel ryske ministern v. Korff ställde till förfogande. 1746-47 gjorde hattarna en ny attack mot honom. Springer dömdes till livstids fästning och fördes till Marstrand, men rymde 1752 till Ryssland och hamnade efter åtskilliga irrfärder i London. Där kom han att intaga en framskjutande plats bland den svenska koloniens medlemmar. På 1760-talet nämndes han som mellanman mellan mössorna och England.

Principalatsstriden, en författningsstrid som utkämpades i Sverige under 1740-talet rörande förhållandet mellan riksdagsmän och deras kommittenter.

Nästa rusthållare var patron Wallerius, vilken ägde fastigheten 1728-1744, och som i sin tur sålde den till amiralen och landshövdingen Th. Ankarcrona, vars släkt sedan varit rusthållare tills indelningsverket upphörde 1896.

Ryttare under den:

1741-75	Lars Nibbler
1776	vakans
1777-80	Fredrik Kilberg
1780-84	vakans
1785-1810	Johan Nibbler, troligen omkommen i finska kriget 1808-09
1811-13	vakans
1814-40	Erik Nibbler
1841-71	Johan Lindberg
1871-96	Carl August Hast

Hur utrustades då den enskilde ryttaren?

Allt som hörer till mundering för såväl häst som karl anskaffas, bekostas och under-

hålles av rusthållaren. Beklädnaden består vid beridna rusthållet av huvudbonad (kask eller högmössa), vapenrock, (eller dolma och päls med skärp), ridbyxor, lägermössa samt kappa, allt av kläde - jämte småpersedlar. Anskaffningskostnaderna härför kan stiga till 70-80 riksdaler. Vapen äro sabel och två pistoler, en slät och en räfflad med tillbehör, vartill någon gång kommer lans. Deras kostnad räknas till omkring 40 R:dr. Till utrustningen hör kartusch med rem, sadelkoppel, kappsäck av kläde, flaska och mattornister, värde omkring 15 R:dr. Hästmunderingen består av sadel med tillbehör, valtropp, betselgjord, pistolhölster, fodertornister och fodersäck, grimma, täcke med gjord, rykt-don och viskduk samt en omgång hästskor, alltsammans i uppsättning kostade 65 R:dr. Hästens inköp beräknades till 200-300 R:dr. Underhåll, skötsel och tillsyn åligger ensamt rusthållaren.

Rekrytmötena utgjorde i regel 29-40, ibland ända till 60 dagar, vanligtvis i maj och juni månad samt regementsmöte under 14 dagar.

Det indelta kavalleriet bestod av 3 300 man och infanteriet 20 239 man, dessutom tillkom båtsmän 5 686 st. Hela den indelta armén utgjorde cirka 29 200 man. Dessutom fanns det en värvad armé på cirka 35 000 man. Sammanlagt utgjorde hela den svenska armén omkring 65 000 soldater.

Med denna armé hade Karl XII sina stora framgångar i början av 1700-talet i Polen m.fl. länder. Det var inte så många som stupade på slagfältet, utan de flesta omkom genom pest, svält och köld, men de som återvände efter slaget vid Poltava var oerhört starka. Det har visat sig att de som härstammar från karoliner i flera generationer varit friska och härdiga människor.

De jordägande bönderna var indelade i rotar och rusthåll. Varje rote skulle underhålla en soldat eller ryttare, förse honom med bostad, mundering och en bit jord att bruka. När soldaten var hemma på sitt torp var han i sin tur skyldig att göra dagsverken på böndernas gårdar.

Karl XII förklarade att soldaten skulle vara bondens dräng. Bönderna kallades husbönder av soldaterna. När soldaten var i fält skulle bönderna sköta hans jord.

Nibble gård. Bild från Roland Storms Väsbyarkiv

Det var säkert ett mycket billigt sätt att organisera armén, både i krig och fred. För bönderna var det nog också lönsamt för det mesta - de fick en billig arbetskraft i soldaterna.

Fast på Karl XII:s tid var det nog hårt att vara rusthållare. När man 1714 skulle sätta upp en tredje, helt ny armé med manskap och hästar så skedde det under ett fruktansvärt knot från bönderna.

Alla knektar finns i rullorna. De viktigaste källorna i krigsarkivet är rullorna över manskapet, legokontrakten och torpsyneprotokollen. Rullorna över manskapet består av stamrullor och mönstringsrullor. Stamrullorna är arméns förteckning över soldaterna, mönstringsrullorna tillkom, när soldaterna regelbundet mönstrades av generaler. Här hittar man knektarna uppräknade sockenvis med uppgifter om ålder, födelseort, kroppslängd, civilstånd och uppdrag i fält. Den äldsta mönstringsrullan är från 1680-talet, då Karl XI i egen hög person besiktigade sin armé.

Karl XI red runt hela riket och mönstrade alla regementen - från Skåne i söder till det nordligaste, Västerbottens regemente. I rullan för Kungl. Livregementen från 1684 kan man här och där se Karl XI:s kråkfötter i högra marginalen. Svårlästa och illa stavade - kungen var ordblind.

I legokontrakten får man en inblick i levnadsvillkoren för de indelta soldaterna. Så här såg de ut för C J W Schenström, dragon på Uggelsta vid mitten av 1800-talet:

Ett soldatkontrakt från 1847 (citat ur Tidningen Land)

Så vida ej något hinder för mig å Jord-ägarens sida möte att antaga Dragon för Rusthållet nr 67 Uggelsta, så har jag förbundet mig att till Dragon för nämnde Rusthåll antaga ynglingen C J W Schenström mot nedanstående villkor:

I hämkall lemnas CJW Schenström årligen å laglig tid 4 1/2 tunna råg, 4 1/2 tunna korn. Åttio lispund hö, 5 tjog Råghalm och 3 tjog Vårsädeshalm, rättighet att utså 2 kappar årtor, rättighet att begagna gamla dragon-torpet med täpporna, torpet får

likväl ej till-flyttas före den 14 mars 1849. Vedbrand efter behov får dragon taga på Rusthållets skogs-hage. Åtta tunnor agnar samt bete för de kreatur som på ovanskrivna foder kunna ö-ver vintern födas, jämte rättighet att hugga 100 löv årligen. Häst till kvarn vid behov samt årlig lön 3 Riksdaler 16 skilling Banco med skyldighet likväl att hålla munderingen ren och snygg, samt tillse vården av dragon-hästen som skoning m.m. Uggelsta den 27 dec. 1847

JM Lundeberg

förmedlat genom S E Riberdahl

Almqvistaren

- A Men.. var är då ert slott beläget?
I luften ... kors? ... i luften säger Ni.
- B Det kommer ej stort an på läget,
blott att det är ett ljust och glatt logis.
- A Dock ... komma dit är angeläget?
- B Så fort jag drömmer, är jag strax däri.

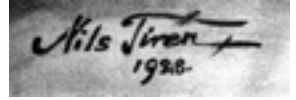
C J L Almqvist, ur Sesemana

Omvärderade bilder

Skolplanscher hade förr sin givna plats i undervisningen. Den första svenska skolplanschen kom 1890. Planschererna hade sin storhetstid mellan 1910 och 1940, men användes ända in på 1970-talet, då modernare teknik tog över. Till en början importerades de flesta, men efter 1920 började Norstedts med egen tillverkning.

Planschererna väcker nostalgiska minnen - vem har inte varit med i kartrummet och hämtat planscher? Skolplanschererna förmedlade kunskaper inom de flesta områden:

Den mest kände planschillustratören är Nils Tirén, som gjort ett åttiotal olika planscher med djurmotiv. Faktiskt har även Bruno Liljefors målat några också.

Men kanske minns vi bäst de bibliska motiven, som vi mötte redan i småskolan, t.ex. Jesus vid tolv års ålder i templet eller Jesu intåg i Jerusalem.

Under en vecka i oktober 2004 hade hem-

hälsa, hygien, djur- och växtliv, jordbruk, årstidsväxlingar, biblisk historia och mycket annat. Det var ett önskemål från folkskollärarna att få bilder att tala om med skolbarnen i klassrummet. En myrstack i genomskärning är inte så enkel att åstadkomma på egen hand, en plansch är mycket bättre.

bygdsföreningen en utställning av gamla skolplanscher, lånade från Eds skola. Det var c:a 300 färgplanscher, som täckte ladugårdens väggar då och inbjudna skolklasser såg förundrade på detta okända undervisningsmedel. I samband med fjolårets utställning om Bollstanäs lärarinnan Astrid Bodin ställdes återigen en del skolplanscher ut, denna

gång tagna ur hembygdsföreningens egen lilla samling från skolorna i Väsby.

Numera har skolplanscher förvandlats till kulturarv och kulturskatter och blivit samlarobjekt, som kan betinga priser på mellan hundra och tusen kronor styck, beroende på skick och motiv. Det skulle man ju inte kunnat tänka sig, när man stod där i kartrummet och tummade på den kantstötta

papptavlan med krittamm i näsan. Men det finns böcker i ämnet skolplanscher, både nyare och äldre, liksom ett digitalt planschmuseum på internet.

Inga Lisa Gustafsson

Småskrifter för folket

På P A Norstedt & Söners förlag utkom fr.o.m. 1869 olika skrifter i serien "Fosterländsk läsning för barn och ungdom", utgiven av Artur Hazelius. Häftet "Sägner om troll" kom 1869 och kostade 10 öre. Vi citerar vad Gunnar Olov Hyltén-Cavallius har skrivit om trollen så att vi säkert känner igen ett troll, om vi skulle råka på ett:

Folket föreställer sig i allmänhet trollen som små till växten, ofta icke större än halvvuxna barn, varav de ock i vissa trakter allmänneligen få namn av pysslingar. Till utseende är de stygga; och när någon ännu skämtvis kallar en annan "ditt leda troll", eller säger "Du ser ut som ett troll", - är det visserligen icke för att utmärka något slags fagerlek. Trollen gå klädda i gråa kläder, med en röd toppmössa på huvudet och med håret hängande ned på axlarna. Deras röst är gnällande.

Trollen bo i backarna, i bergen, under jorden, djupt in i skogarna och långt ifrån människobygder. Där har man stundom sett röken ifrån deras kulor stiga upp ur jorden eller ur någon gömd skreva, varav minnet fortlever i det ännu gångbara uttrycket "det är trollen som elda", när dimman eller solröken om sommaren stiger upp kring kularna.

Till skaplynn är trollen listiga, elaka och tjuvaktiga. De spelar folket tusen spratt, var helst så kan bära åt. När vandraren går i sko-

gen, förvillade honom, så att han icke råkar fram, utan alltjämt kommer till samma ställe; ja, så att han till slut inte känner igen sin egen stuga. Om han ropar i skogen, så svarar de ur bergen och backarna, och allt emellanåt hörer han deras hänskratt eller förnimmer deras prat och viskningar i snären. De stjäl bort hans boskap och tager den in till sig i berget. Sådan bortstulen boskap säges därför vara bergtagen.

Men trollen bergtager även barn, särdeles före döpseln, och unga kvinnor, som avlägsnat sig från hemmet. När trollkvinnan stjälar barn av kristet folk, lämnar hon vanligtvis sin egen trollunge i stället. Sådana trollungar är vederstyggliga till utseendet, äter så mycket man giver dem, växer blott till buk och huvud och få namn av bytingar eller bortbytingar. Trollkärningen får icke illa med det barn hon sålunda bytt till sig, utan lögar det i vatten och sköter det så som en moder skulle göra.

Bergtagna flickor användas av trollen till varjehanda bestyr och de skickas emellanåt ner till bygden för att stjäla. De göras då osynliga genom en hätta, som drages över deras huvud. Dylika hättor nyttjas även av trollen själva, när de går att stjäla. Detta är orsaken att man aldrig kommer på dem vid deras tjuverier, och så kunna de icke allenast ligga under golvet och dricka det söta av bondens

ölbrygd, utan jämväl sitta mellan gästerna vid bordet och äta sked om sked med dem utur fatet. Detta är ock orsaken, varför maten på många ställen blir så odryg. För övrigt är det en känd sak, att trollen sällan bliva synliga, utom när det är mulet eller regnigt i luften. Man får då se dem antingen framför sig eller bakom sig, men aldrig när de gå förbi. Somliga påstår till och med, att trollen icke tåla vid att se solen, ty om de ser henne, så spricker de.

När trollen är ute på resor, fara de osynliga i luften. Då uppstår en vädervirvel, som på några orter får namn av horf-vind. Särdeles visa sig dessa horf-vindar om sommaren strax innan det börjar åska, och om våren, när bonden sår sin åker. I förra fallet är det trollen, som fly hem till sina hålor av fruktan för Gofar eller Tor; och man hör ännu vid uppkomsten av vindkårar sådana talesätt som: Se, så trollen får brått att fara hem, nu börjar det snart Gofar köra. "I det senare fallet är det trollen, som är ute för att stjåla sädessäd." Detta tillgår så, att trollkärningen går framför säningsmannen och uppfångar det kastade kornet i sitt förkläde. Det är på detta sätt som det sedan bliver tunn säd på åkern.

Trollens egentliga näringsfång är jakt och fiske. De råda över skogen och dess villebråd, över sjön och dess fiskar samt över vädret och vinden. De kunna samla till sig skogsfågeln och villebrådet ävensom fisken i sjön och äga vissa dem särskilt tillhöriga djur, såsom trollharar, trolluppar o.s.v, vilka ingen kan döda eller fånga, utan som alltid går fria. Gamla skyttar och fiskare söka därför gärna ställa sig väl med trollen för att få lycka vid jakt och fiske. Stundom får man ock om näterna se ett litet bloss fara utöver sjön; det är

då "trollgubben som är ute och ljustrar". Ingen fiskare vågar då skjuta sin båt ifrån land, och man väntar sig storm och oväder, liksom trollens uppenbarelser gärna följas av häftiga vindkast och dån och gny i luften.

Trollen kunna skifta hamn och antaga skepnad av vad som helst, såsom av ihåliga trän, stubbar, djur, nystan, rullande klot o.s.v. Även kunna de vända syn på folk, så att föremålen visa sig helt annorlunda än de verkligen är. Därför, när någon bergtagas, ser han i berget liksom stora hus och granna rum och fin mat; medan där dock intet finnes utom en usel bergsskrevla med mossa till bädd och ormar och ödlor till föda.

Trollen blir mycket gamla, ja, så gamla att de stundom fått se "tre ekeskogar växa upp och tre ekeskogar ruttna ner". Efter någras mening dör de aldrig. Detta strider dock emot de vanliga föreställningarna, att de förföljas och dräpas av Oden, som jagar dem med sina hundar, och av Tor eller Gofar, som slår ihjäl dem med sin vigg. Även en eller annan skytt har varit i stånd att döda dem, men då alltid med hjälp av några hemliga konster, som genom att skjuta med silverkula eller med en kula, omlindad av ett av trollets hundhår o.s.v.

Ehuru sorglig trollens tillvaro än i allmänhet är, har de dock sina fester, då de glädjer och fröjdas sig. Detta inträffar förnämligast om julen. De tänder då upp eldar, så att hela berget, backen eller stenen synes stå på guldstolpar och förlusta sig med dans, sång och lekar. Dryckeshornet eller bågaren går då flitigt omkring laget, liksom hos folk. Men orsaken till deras fröjd är att de "hoppas vinna förlossning på domedagen."

Vågrätt

1. Rätt utdraget ur protokollet
3. Sådan bössa finns
6. Står ofta i samband med ek. förening
8. Ombudsman
9. En form av åskådning
12. Förvände synen för många
13. Georgia
14. Den andre svensk som blivit världsmästare i boxning
16. Torken
18. Halv buss
20. Spindeldjur
21. Svensk mästare i tungviktsboxning och tidigare Runbybo
23. Giftig växt
26. En form av fjutt
27. Erbium
30. Förekommer till vänster?

Lodrätt

1. Slogs ihop med NK
2. Pansargeneral
3. Med plexus en nervknot
4. Grundade församling i Birka
5. Zigenarspråk
6. Enstämmigt
7. Måsfågel
10. På annan dag än föreskriven
11. Blomställning
15. Curium
17. Ett nyktert förbund
19. Luktat gott?
22. Otur
25. Skicklig
28. Norsk olympiad
29. Mjolkproducent

OBS! viktigt att lämna adressändring för att erhålla alla nummer av vårt medlemsblad.

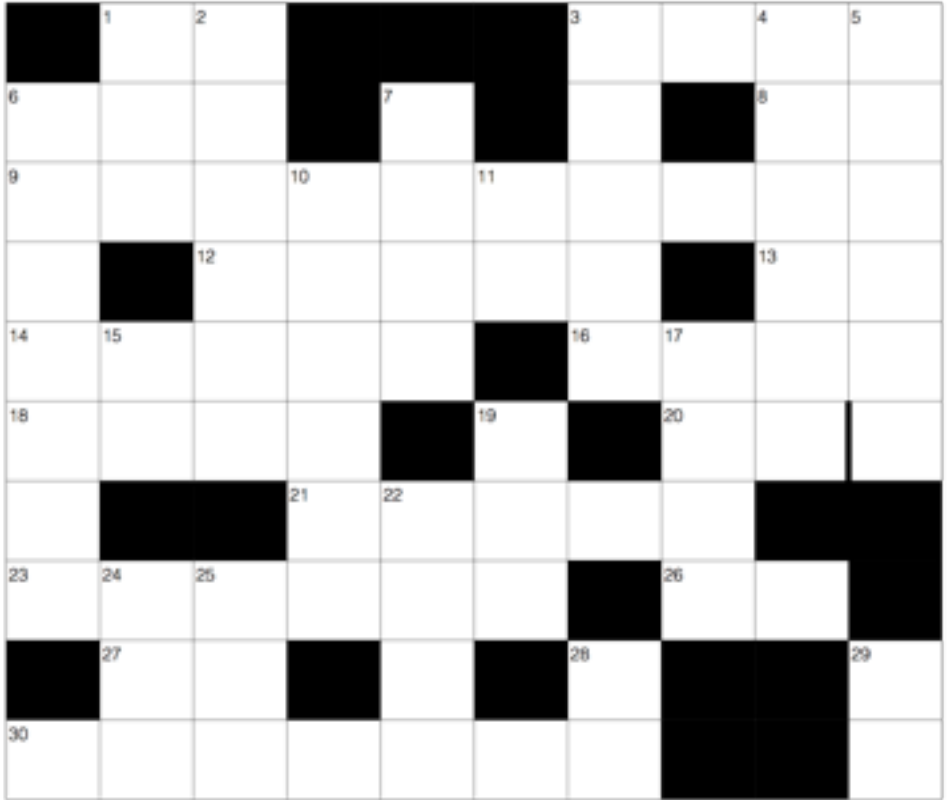
För varje ex. av medlemsbladet som kommer i retur och får skickas ut en gång extra med rätt adress är portokostnaden 13 kr, utöver det första utskicket 5,50 kr, därför kommer vi som vi tidigare påtalat att inte göra några extra utskick.

Givetvis finns tidningen att hämta på Hembygdsgården ex.vis vid de arrangemang som hålls på Hembygdsgården och under tiden då sommarcaféerna pågår söndagar kl 13.00 – 16.00.

Gör som Sigge,
lös Hembygdens korsord!

Korsord nr 1 2014

Konstruktör: Lennart Hedlund
 Lösningen insändes senast 14 mars till:
 Hembygden, Box 40
 194 21 Upplands Väsby
 Märk kuvertet ”KORSORD Nr 1 -2014”

Vinnare julkorsordet 2013:

Ulla-Britt Friman
 Helge Ahlberg
 Marita Andersson

Lösning till Julkorsordet 2013

Hyr lokal med atmosfär

Upplands Väsby Hembygdsförening erbjuder Nedre Runbys LADUGÅRD till konferenser, årsmöten, kurser, minnesstunder och liknande.

Hyresansvarig ska vara lägst 30 år

LADUGÅRDEN är en handikappvänlig lokal med plats för upp till 50 personer. Tillgång till kök med utrustning för enklare tillagning av förtäring.

Diskmaskin finns ej.

LADUGÅRDEN ligger på bekvämt avstånd från Upplands Väsby pendeltågsstation

Det finns en stor parkeringsplats i anslutning till pendeltågen och närhet till ladugården. Buss 562 från pendeltågsstationens västra sida med hållplats 150 meter från ladugården.

Uthyrning

Ingegerd Petersson

08 - 590 347 76

Telefontid mån - fre

09.00 - 16.00

Upplands Väsby Hembygdsförening

STYRELSE 2012- 2013

Kjerstin Björkman, ordförande
Klas Lundkvist, vice ordförande
Inger Nyström, kassör
Barbro Fredriksson, sekreterare
Ingegerd Petersson, ledamot
Susanne Bergman, ledamot
Kurt Norlin, ledamot

Telefon

590 320 82
590 936 81
590 820 93
590 339 86
590 347 76
590 858 84
590 338 38

ERSÄTTARE

Berit Östman
Gunilla André
Gun-Britt Welander
Roland Storm
Kjell Ehrnholm

590 820 46
590 338 34
590 843 19
070 7292760
590 343 62

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Lisa Gustafsson

590 336 42

REVISORER

Ordinarie
Göran Sandberg
Mats Lejdeby

Ersättare
Anette Ernholm
Anna-Greta Kolmé

VALBEREDNING

Vanja Edwinson, sammankallande
Kerstin Kéry
Börje Thörn

590 344 66

———— Besök oss också på: www.upplandsvasbyhembygdsforening.se ————

Box 40, 194 21
Upplands Väsby

Besöksadress

Hagvägen 2/Pukslagargatan

E-post

info_uvhb@yaho.se

Plusgirokonto

29 81 91-8

Årsavgift (2014)

125 :-